

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8 มรดกทางวัฒนธรรมชาติด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี

หัวข้อเนื้อเรื่อง

1. ความหมายของประเพณี
2. ลักษณะประเพณีไทย
3. ประเพณีหลวง
4. ประเพณีราษฎร์

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. อธิบายถึงลักษณะประเพณีไทยภาคใดภาคหนึ่งได้พอสังเขป
2. อธิบายที่มาและขั้นตอน ตลอดจนวัตถุประสงค์การจัดประเพณีหลวงได้อย่างชัดเจนอย่างน้อย 1 ประเพณี
3. อธิบายที่มาและขั้นตอน ตลอดจนวัตถุประสงค์การจัดประเพณีราษฎร์ได้อย่างชัดเจนอย่างน้อย 1 ประเพณี

วิธีการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. อภิปรายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาพร้อมกันในชั้นเรียน
2. ทำแบบทดสอบประจำบทที่ 8
3. ศึกษาเนื้อหาจากเอกสารประกอบการสอนบทที่ 8
4. สอนโดยให้ทำโครงงานและสาธิต
5. ศึกษาจากสื่อวีดิทัศน์

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนบทที่ 6
2. คอมพิวเตอร์พร้อมโปรแกรมนำเสนอ MS PowerPoint
3. สื่อวีดิทัศน์โดยโปรแกรมทางอินเทอร์เน็ต
4. อุปกรณ์สาธิต

การวัดผลและประเมินผล

1. ประเมินจากการแสดงความคิดเห็นภายในชั้นเรียน
2. ประเมินจากการค้นคว้าด้วยตนเอง
3. ประเมินจากการแบบทดสอบท้ายบท
4. ประเมินจากการสอบปลายภาค

บทที่ 8

มรดกทางวัฒนธรรมของชาติด้านขนบธรรมเนียมและประเพณี

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพื้นฐานมาจากการทำการเกษตร คือ การทำนา ปลูกข้าว สร้างบ้านเรือนอยู่ริมน้ำเพื่อสะดวกในการทำเกษตร ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมไทยจึงเป็นวัฒนธรรมข้าว บูชาผีสง่างวดตาที่ให้คุ้มให้โทษกับการทำงานเกษตรและการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานในสังคมเกษตรกรรม และเมื่อรับเอาศาสนาเข้ามาจึงเริ่มนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาเป็นค่านิยมหลักในสังคม ส่งผลให้คุณธรรมจริยธรรมทางศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพุทธศาสนากลายเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนวัฒนธรรมไทย และก่อให้เกิดขนบ ธรรมเนียม จารีตประเพณี โดยที่ยังคงมีเค้าความเชื่อดั้งเดิมแบบผีสง่างวดอยู่อย่างแยกกันไม่ออก

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทยที่ถ่ายทอดมาจนปัจจุบันจึงมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมเกษตรกรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมการปลูกข้าว ดังนั้นประเพณีทั้ง 12 เดือน ของทุกภูมิภาคจึงเป็นเรื่องของการร่อน ไร่ ไถหว่าน ดำนา ซึ่งต้องมีการบูชาเทพเทวดาที่คุ้มครองข้าวในนา และระหว่างที่รอให้ข้าวออกรวงก็มีการจัดงานรื่นเริงต่างๆ เพื่อผ่อนคลายจากการทำงานที่เหน็ดเหนื่อย จากนั้นจึงเป็นฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งต้องอาศัยแรงงานกลุ่มใหญ่มาช่วยกัน ก่อให้เกิดการละเล่นต่างๆ ในทุ่งนา จากนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จจะเป็นกระบวนการแยกเมล็ดออกจากรวงข้าว มีการตำข้าว เก็บเข้ายุ้งฉาง ซึ่งบางขั้นตอนจะต้องมีการขอขมาแม่โพสพเนื่องจากได้ตำข้าวที่เป็นเสมือนตัวแทนของแม่โพสพ สะท้อนถึงความกตัญญูกตเวทีที่เป็นพื้นฐานจิตใจของคนไทยในอดีตและเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เรียบร้อยแล้ว ก็เป็นช่วงฤดูการรื่นเริงหลากหลายเทศกาลก่อนจะเข้าสู่ฤดูกาลทำนา ในปีถัดไป และเมื่อสังคมไทยกลายเป็นสังคมพุทธ ก็มีการบรรจุเอาวันสำคัญทางพุทธศาสนาเข้าไปในปีปฏิทินกลายเป็นงานบุญใหญ่ประจำปีจนทุกวันนี้

ความหมายของประเพณี

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำว่า ประเพณี หมายถึง สิ่งที่ยึดปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี (ราชบัณฑิตยสถาน. 2554. 709)

แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. **จารีตประเพณี (Mores)** คือ ประเพณีที่ต้องประพฤติเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมและจรรยาของสังคม หากผู้ใดฝ่าฝืนหรือวางเฉยไม่ปฏิบัติตามถือเป็นการละเมิดกฎของสังคม และนับเป็นโทษร้ายแรง

2. **ขนบประเพณี (Institution)** คือ ประเพณีที่เป็นระเบียบแบบแผนโดยตรงแบบที่มีกฎเกณฑ์ตายตัว และโดยอ้อมหรือโดยปริยาย คือ คนในสังคมนั้นๆ รู้และเข้าใจกันตัวเองว่าปฏิบัติเช่นนี้สืบๆ กันมา

3. **ธรรมเนียมประเพณี (Convention)** คือ เรื่องเกี่ยวกับธรรมเนียมของสามัญชน เป็นเรื่องของกาลเทศะ ความเหมาะสม ผู้ทำผิดประเพณีนี้ไม่ถือเป็นเรื่องเสียหายหรือมีโทษมากนัก

ลักษณะของประเพณีไทย

ประเพณีไทยแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

1. **ประเพณีส่วนบุคคล** ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการบวช ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีทำบุญอายุ ประเพณีการตาย เป็นต้น

2. **ประเพณีส่วนรวม** ได้แก่ ประเพณีทางศาสนาต่างๆ เช่น ประเพณีการทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น (เรียบเรียงจาก บรรเทิง พาศิจิตร. 2532.)

ส่วนประเพณีที่กระทำสืบต่อกันมามี ๒ ลักษณะ คือ

1. **การแบ่งตามปีปฏิทิน หรือ ประเพณี 12 เดือน** มีทั้งประเพณีในราชสำนัก คือ ประเพณีหลวงและประเพณีที่ราษฎรจัดขึ้นคือ ประเพณีราษฎร์ โดยใช้ช่วงเวลาเป็นตัวกำหนด ซึ่งทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์นั้นมีจุดประสงค์ที่ประกอบขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลของสังคม

2. **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต** คือ สิ่งปฏิบัติตามกันมาจนกลายเป็นระเบียบแบบแผนในชีวิต เริ่มจากการเกิดจนตาย เช่น การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การทำศพ เป็นต้น//

ประเพณีหลวง

ประเพณีหลวง คือ ประเพณีที่ปฏิบัติกันในราชสำนัก โดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง และกระทำตามโบราณราชประเพณี โดยแบ่งเป็น **พระราชพิธีประจำ** คือ พระราชพิธีปกติที่กษัตริย์ทรงปฏิบัติในแต่ละเดือนของทุกปี และพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันครบรอบสวรรคตของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อน และ **พระราชพิธีจรหรือพระราชพิธีพิเศษ** คือ พระราชพิธีที่กษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบขึ้นในมงคลสมัยต่างๆ ต่อมาในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงพระราชพิธีบางอย่างให้รัฐเป็นผู้จัดแล้วกราบบังคมทูลเชิญกษัตริย์เสด็จไปเป็นองค์ประธานในพิธี เรียกว่า **รัฐพิธี** เดิมนั้นเป็นพระราชพิธีที่กระทำในราชสำนัก แต่หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้เป็นผู้จัดการกราบบังคมทูลขอพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นประธาน เช่น รัฐพิธีวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

ประเพณีหลวงที่สืบทอดมายาวนานย้อนกลับไปตั้งแต่ราชธานีเก่า ได้มีบันทึกเรื่องราวพระราชพิธีที่มีปรากฏในกฎมณเฑียรบาลแต่ครั้งกรุงเก่าที่รวบรวมไว้ในพระราชพิธีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระราชพิธี 12 เดือน (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ.ม.ป.ป.)เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาที่พระมหากษัตริย์ทรงกระทำมิได้ขาดนั้น คือ

เดือนห้า	การพระราชพิธีเผด็จศึก ลดแจกออกสนาม
เดือนหก	พิธีไพศายย์ จรดพระนังคัล
เดือนเจ็ด	ทูลน้ำล้างพระบาท
เดือนแปด	เข้าพรรษา
เดือนเก้า	ตุลาการ
เดือนสิบ	ภัทรบทพิธีสารท
เดือนสิบเอ็ด	อาศุขยแข่งเรือ
เดือนสิบสอง	พิธีจองเปรียงลดชุดลอยโคม
เดือนอ้าย	ไล่เรือ เกลิงพิธีตรียัมปวาย
เดือนยี่	การพิธีบูชาภิเชก เฉวียนพระโคกินเลี้ยง
เดือนสาม	การพิธีชานยเทาะห์
เดือนสี่	การพิธีสัมพัจฉรฉินท์

ต่อมาเมื่อครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อมีการย้ายเมืองหลวงมาที่กรุงเทพมหานคร สถาปนามิประเทศและภูมิอากาศที่เปลี่ยนไปส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงสลับเดือนพระราชพิธีต่างๆ

เดือนห้า	การสังเวทเวทดา สมโภชเครื่อง เลี้ยงโต๊ะปีใหม่, พระราชพิธีสังจปานกาล ถือน้ำพิพัฒน์สังจา พระราชพิธีคเชนทร์สวนาน พิธีทอดเชือก ตามเชือก แห่สระสวนานใหญ่ พิธีสงกรานต์
เดือนหก	พระราชพิธีพืชมงคล และจรดพระนังคัล การวิสาขบูชา
เดือนเจ็ด	พระราชพิธีเคณฑะ ทิ้งข่าง พระราชพิธีทูลน้ำล้างพระบาท การพระราชกุศลสลากภัต การพระราชกุศลหล่อเทียนพรรษา
เดือนแปด	การพระราชกุศลฉลองเทียนพรรษา

	การเสด็จพระราชดำเนินถวายฟุ่ม
เดือนเก้า	ตุลาการ
เดือนสิบ	ภัทรบทพิธีสารท
เดือนสิบเอ็ด	อาศุขยแข่งเรือ
เดือนสิบสอง	พระราชพิธีจองเปรียง, พิธีกะติเกยา, การลอยพระประทีป
เดือนอ้าย	พระราชพิธีบุษยามิเชก การพระราชกุศลเลี้ยงขนมเบื้อง การพระราชกุศลเทศน์มหาชาติ
เดือนยี่	เถลิงพิธีตรียัมปวาย การพระราชกุศลถวายผ้าจำนำพรรษา
เดือนสาม	พิธีศิวาราตรี การพระราชกุศลมาฆบูชา
เดือนสี่	พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ กาลานุกาล พิธีตรุษ

นอกจากนี้ยังมีพระราชพิธีฉัตรมงคลที่กระทำมาแต่ครั้งกรุงเก่า โดยขึ้นอยู่กับวันประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงมิได้กำหนดตายตัวว่าประกอบขึ้นในเดือนใด

ปัจจุบันได้มีการประกอบพระราชพิธีสิบสองเดือนอยู่เป็นประจำทุกปี หากแต่บางพระราชพิธีได้มีการยกเลิกไปแล้วหรือมีการดัดแปลงให้ผู้แทนพระองค์เป็นผู้เดินทางไปร่วมพิธีแทนซึ่งพระราชพิธีที่ยังประกอบอยู่จนถึงทุกวันนี้ เช่น

พระราชพิธีจรดพระนังคัล จัตขึ้นในเดือนพฤษภาคมของทุกปี ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง และเป็นพระราชพิธีที่สำคัญของชาติ มีการแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวพระราชทานเพื่อเป็นสิริมงคลและเป็นขวัญกำลังใจให้แก่เกษตรกร

พระราชพิธีเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค คือ ขบวนเสด็จพระราชดำเนินทางน้ำของพระมหากษัตริย์ตามตำราพิชัยสงคราม เช่นเดียวกับทางสถลมารค คือ ทางบก ในยามที่บ้านเมืองปกติจะจัดขบวนเสด็จนี้เพื่อไปประกอบพระราชพิธีทางศาสนา ปัจจุบันเป็นการเสด็จเพื่อไปถวายผ้าพระกฐินในลำน้ำเจ้าพระยาด้วยเรือสุพรรณหงส์ และริ้วขบวนเรือที่วิจิตรงดงามตระการตา ที่หาชมได้ยากยิ่ง

ส่วนพระราชพิธีที่ยกเลิกไปแล้ว เช่น

การโล้ชิงช้า ที่จัดขึ้นในพระราชพิธีตรียัมปวาย ได้ยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ ๗